

VZROKI IN POSLEDICE OMEJEVANJA KOZJEREJE V ZGORNJEM POSOČJU

Od dejavnosti preživetja do omejevanja reje in simbola lokalne identitete

Metka Žan, Barbara Sosič in Simon Horvat

125

IZVLEČEK

Reja koz je bila pomembna gospodarska dejavnost in osnovni vir preživetja prebivalcev Posočja v Julijskih Alpah. Tam je bilo sicer največ kravjih planin, a koze so bile večinoma v trentarskem in bovškem visokogorju, kjer so strmi in kamniti gorski pašniki primerni samo za pašo koz in tu se jih je v preteklosti paslo več tisoč. Tu se je oblikovala danes še edina ohranjena avtohtona pasma koz – drežniška koza. Kozjereje so stalno spremljale zakonske omejitve, kar je vplivalo na praznjenje gorskih vasi in spreminjanje okolja. Z ogroženostjo drežniške koze je ogrožena nacionalna biotska raznovrstnost in nesnovna kulturna dediščina.

Ključne besede: kozjereja, Posočje, omejevanje reje koz, drežniška koza, lokalna identiteta, nesnovna kulturna dediščina

ABSTRACT

In the past, goat breeding was an important economic activity and an essential source of survival for the inhabitants of Posočje in the Julian Alps. This region was dominated by dairy cattle medium-altitude pasturing communities, but the goats were kept only in higher mountainous areas of Trenta and Bovec, where the steep and rocky mountain pastures were suitable only for goats, of which there were several thousands. Over the centuries, the only preserved native Slovenian goat breed, the Drežnica goat, was formed there. Goat breeding and grazing were frequently accompanied by legal restrictions, which led to emptying of the mountain villages and a change in the environment. The threat to the Drežnica goat threatens national biodiversity and intangible cultural heritage.

Key words: goat breeding, Posočje, restriction of goat breeding, Drežnica goat, local identity, intangible cultural heritage

Uvod

Na današnjem slovenskem prostoru je bila reja koz v preteklosti pomembna gospodarska dejavnost. Še posebej veliko vlogo je imela na območju Posočja, kjer ima planinsko pašništvo, kot način življenja tamkajšnjih prebivalcev, dolgo tradicijo. Na tem območju je največ »živih« planin v Sloveniji in se razlikujejo po vrsti živali, ki se tam pase. Melik (1950:153) piše: »Na Tolminskem in Kobariškem prevladuje govedo ..., na Bovškem nikjer na planinah ne pasejo goveda ..., marveč samo ovce in koze.« Koze so

ljudem omogočale preživetje, saj zaradi naravnih razmer gorske in skalnate pokrajine, kjer je bilo malo njivske zemlje, skoraj ni bila mogoča reja drugih vrst domačih živali. V tem okolju so rejci skozi stoletja, v tesni povezavi z navedenimi specifičnimi geografskimi posebnostmi, razvili avtohtono drežniško kozo.

Reja koz je bila skupaj z ovčjerejo pri naših prednikih močno razširjena in je prevladovala pred rejo goveda vse tja do začetka 18. stoletja. V vaseh med Trstom in Slavnikom je bilo leta 1627 okoli 820 govedi in 7200 glav drobnice, leta 1955 (v obdobju, ko je stroga zakonodaja drastično omejila pašo koz) pa 1493 goveda in le še 1124 glav drobnice. Leta 1869 je bilo na Kranjskem, Slovenskem Koroškem in Štajerskem ter Primorskem skupaj 71.274 koz, leta 1939 pa le še 22.000. Še znatneje je stalež koz upadel do začetka druge svetovne vojne in po njej (Janež 1956:44)

126

Ne vemo točno, koliko časa je kozjereja skupaj z ovčjerejo prisotna na našem alpskem območju, a o njeni množični prisotnosti v zgornjem Posočju pričajo že železnodobne arheološke najdbe tako na Mostu na Soči (Dular, Tecco Hvala 2018: 82, 95-98, 468-470, 484-488, 498) kot poznoantične v Toncovem gradu pri Kobaridu (Ciglencečki, Modrijan, Milavec 2011: 294). Reja drobnice, posebej kozjereja, je bila tudi v srednjem veku ter na začetku novega veka zelo pomembna gospodarska panoga. O pomenu kozjereje na območju Slovenije lahko sklepamo na podlagi krajevnih in zemljiščnih imen, tvorjenih iz imena »koza«, ki jih je v Sloveniji največ med vsemi imeni, ki so se razvila iz imen domačih živali, čeprav jih utegne nekaj biti le prisposoba (Kozarica, Kozarski potok, Kozjek, Kozjak, Kozlov studenec, Kozlov rob, Kozlov hrib, Kozlov grič, Kozaršče, Kozice, Kozina, Kozja gora, Kozje, Kozja peč, Kozji hrbet, Kozlove laze, Kozji Graben ...). O drugem vidiku, ki tudi poudarja pomen kozjereje pri naših prednikih, piše Bleiweis (cit. po Dular, 1895): »Starodavni Slovenci so se menda veliko pečali z ovčjerejo ter ravnali mnogo koz, da so celo mesecu oktobru, ko se koze najbolj prskajo, dali ime kozoprsk.«

V Narodopisju Slovencev I (1944) spregovori dr. Rajko Ložar o kozjereji v okviru planšarstva in pastirstva, kjer naj bi bili še posebej stari sledovi planšarstva že iz 14. stoletja prav na Tolminskem in kjer so v planinah imeli zelo razvito sirarstvo.

Tušek¹ piše, da »ni ne konjskega ne kravjega repa v Trenti, drobnice pa vse črno in belo«. Na jugu se trentarskim planinam priključijo tolminske planine. Tu je bilo mlekarstvo in sirarstvo močno razvito; podlaga pa mu je bila reja drobnice (Ložar 1944: 161).

Kozjereja je bila v naših krajih razširjena in pomembna gospodarska panoga predvsem pri revnejšem sloju prebivalstva v goratih pokrajinah. Koza je imela pogosto slabšalni pomen, zaradi njene skromnosti so jo imenovali celo »krava revežev«. Rejo ovc in koz omenjata tudi Janez Vajkard Valvasor (1689) in Baltazar Hacquet (1778-1789), kjer slednji pravi, da »ljudstvo borno živi od teh dveh vrst« (Ložar 1944: 156). Dular (1895) je kozo predstavil takole: »V nižinah rede kako kozico le siromašni ljudje, kateri si ne morejo omisliti kravice, ali je pa nimajo s čim prehraniti.« V Gospodarski čitanki (Rustja 1925: 14) piše: »Koza je posebno primerna za majhne gospodarske razmere. Zato pa nadomesti koza v majhnem gospodarstvu kravo. Na deželi (pa tudi v mestu) se bavi s kozjerejo mali posestnik, pa tudi javni uslužbenec (železničarji), rokodelec in delavec. Vsled tega je kozjereja razširjena povsod. Posebno povojni čas so se pri nas začeli ljudje

¹ Ivan Tušek, Potovanje okrog Triglava, 1860.

bolj zanimati za kozjerejo.« V nadaljevanju isti vir poroča: »Največ koz najdemo pri nas na Tolminskem, posebno pa na Bovškem, kjer more kmet za govejo živino prestrme planine izkoriščati le s pašo ovc in koz. Leta 1910 so našeli na celem Tolminskem 5509 koz, od teh je takrat pripadalo na Bovško 3351 glav. Na Bovškem sta kozjereja in ovčjereja glavna vira dohodkov.« Krištof (1942: 11) je zapisal: »Kozica je kravica malega človeka, ki pomaga preživljati skromne družine s svojim redilnim in okusnim mlekom. Poleg tega daje še kožo, gnoj in vrže vsako leto enega ali več kozličkov.« V Gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev (Novak 1970: 380) o pomenu koz beremo: »V krajinah s skromnim rastlinstvom, zlasti na Krasu, pa tudi v visokem gozdnem svetu, kamor ovce ne morejo na pašo, so bile koze od nekdaj zelo številne. To velja posebno za Bovško, tu pa najbolj za Trento, in v nekoliko manjši meri za vso Goriško. Razen mesa je bilo od nekdaj pomembno kozje mleko, posebno za družine, ki niso premogle krave molznice.«

Kljub veliki koristnosti koze kot domače živali, ki daje izvrstno mleko, meso, kožo je bila kozjereja zapostavljena živinorejska panoga. V gozdarskih krogih je bilo mnenje, da je potrebno zaradi povzročanja škode na mladem drevju njeno rejo čim bolj omejiti, celo iztrebiti. Tako so rejo koz skozi stoletja spremljale številne zakonske omejitve, čeprav so nekateri gozdarji sami priznavali, da niso problem koze, temveč nesistematična sečnja, pogosto do »golega«. Gozd se je na območju Posočja prekomerno izkoriščal že v 16. stoletju, ko so velike količine posekanega lesa namenili preskrbi Gorice in trgovanju z Benetkami. Velik porabnik lesa so bile fužine, znaten vpliv na gozd pa so imeli tudi požari ter kasneje prva svetovna vojna, ki je povsem degradirala obsežna območja v Zgornjem Posočju, prizanesla pa jim ni niti druga. V času okupacije so Italijani naše gozdove grobo izkoriščali in ropali ter puščali za seboj goličave (SV 1).

Iz več obdobij so znana zakonska določila, s katerimi so omejevali ali celo prepovedovali rejo koz. Prepovedovali so pogosto tudi njihovo hlevsko rejo. Na tak način so v tem zahtevnem okolju revnemu sloju prebivalstva jemali edino možnost preživetja in povzročili izseljevanje ter postopno praznjenje gorskih vasi. Po opuščanju kopanja železove rude, predvsem pa v času priključitve Primorske k Jugoslaviji po drugi svetovni vojni, kar je sovpadalo s časom najbolj nerazumnega omejevanja kozjereje, je Posočje, še posebej Trenta, postalo simbol za revščino in množično izseljevanje. Ljudje so v teh krajih živeli v ravnovesju z naravo, saj so bili od njenih danosti, skupaj s kozo, povsem odvisni. Šlo je za večstoleten prenos znanj o kozjereji in z njo povezanimi vrednotami, ki so bile med ljudmi izredno cenjene. Posledice prepovedi so bile izpraznjene vasi in demografska struktura s starim prebivalstvom. Posledice izseljevanja ljudi iz posoških vasi so ostale še desetletja kasneje in so vidne še danes.

Na območju Posočja so rejcem in njihovim družinam koze predstavljale velik del, ponekod pa skoraj ves vir izdatnejše hrane. Ker so bili ljudje na koze izredno navezani in od njih odvisni, se jim niso mogli odpovedati, saj drugih virov za življenje v tem okolju ni bilo. Brez koz preprosto niso mogli preživeti.

Trentarske rejce drobnice so šteli med najmnožičnejše, zato tudi najspretnejše, ob čemer Ložar (1944: 164–165) trdi, da je bil pašnik v okviru ovčjereje in kozjereje od nekdaj najobčutljivejša točka, že od nomadskih kultur naprej, saj so se plemena med seboj borila zaradi omejevanja pašnih pravic in koriščenja novih pašnikov.

Ložar (1944: 167–168) zagovarja tezo, da je smiselno v odročnejših in geografsko zahtevnejših območjih rediti drobnico pred govedom, saj se ta obnese le v bližini večjih krajev in mest. Navaja, da koze redijo predvsem kočarji, torej najrevnejši sloj. Po kozah so bile znane trentarske planine, kjer je Henrik Tuma na planini Za skalo naštel 330 koz, na planini Trebščini pa jih je bilo prav tako zelo veliko. Na Mangartu so pasli Ložani koštrune in koze. Trentarske koze so radi kupovali Korošci in Tirolci. Kozjereja je bila razvita tudi v Kanalski dolini.

Ložar (1944: 168) deli mnenje, da se v goratih krajih koza najbolj obnese; zadovoljna je z vsem, kar dobi. Tudi pri hlevski krmi v dolini je koza hvaležna žival in se ne imenuje zaman »krava malega človeka«. Njena krma poleti je mladikovje, gozdna trava, plevel, detelja, perje vinske trte, surov frodel², pozimi cela ali rezana mrva, žito in korenje.

128

Kozji pastir se je ne le v planinah Posočja, temveč tudi drugod imenoval *kozar*. *Kozar* je tu pasel in molzel tako koze kot ovce, kozji hlev so imenovali *kozara*. Za planšarstvo so uporabljali izraz *kozarjenje*. Novak (1970: 380) piše: »Izraze uporabljajo še danes, čeprav ne smejo več pasti koz v planinah in je kozjereja skoraj docela odpravljena.« Različni načini omejevanja reje in paše koz na širšem območju Slovenije so bili namreč intenzivni še desetletja po drugi svetovni vojni.

Posočje je zibelka slovenske kozjereje ter predstavlja izvorno območje edine ohranjene slovenske avtohtone pasme koz, drežniške koze. Kot specifična panoga s širokim pomenom je kozjereja tudi danes prisotna v vsakdanjem življenju, čeprav v Posočju število živali ne upada tako hitro kot število rejcev. Reja se tako širi med ljubiteljskimi rejci, ki jim kozjereja ne predstavlja primarnega vira zaslужka. Bolj kot kmetijska panoga pridobiva torej kozjereja kot pomemben člen pri ustvarjanju lokalne identitete.

Skupaj z drežniško kozo, ki kraljuje na strmih pobočjih predalpske in alpske severne Primorske in je glede na stalež še vedno kritično ogrožena, je ogrožena tudi nacionalna biotska raznovrstnost, z njo pa tudi nesnovna kulturna dediščina s svojim prepletom kompleksnih znanj, veččin in vrednot, ki se prenašajo iz roda v rod znotraj družin in pašnih skupnosti v domačem okolju.

Danes drežniških koz ne preganjajo več tako kot v preteklosti, pa vendar današnja kmetijska politika na nacionalni ravni ne zagotavlja pogojev, da bi se za profesionalno kozjerejo odločalo več rejcev. Trenutno se le en rejec preživlja izključno z mlečno rejo drežniške koze, več mlajših in predvsem starejši pa rejo opuščajo, ker ekonomsko niso preživeli ali so ugotovili, da jim tak način življenja ne ustreza. Obstoj pasme je poleg majhnega staleža živali ogrožen tudi zato, ker ni aktivnih mladih profesionalnih rejcev in zaradi vse slabšega interesa za njeno ohranjanje in rejo.

V zadnjem času je pasma ogrožena tudi zaradi vse več napadov zveri in neukrepanja kmetijske in okoljske politike na tem področju. Specifični okoljski pojavi (bolezni, napadi zveri) na tako majhnem območju lahko vodijo vse do izumrtja pasme, saj ni dovolj velike rezervne populacije na širšem geografskem območju. Čeprav si obetamo drugačen izid, pa bi s to kritično ogroženo pasmo lahko izginilo sožitje med človekom in naravo, sodelovanje skupnosti in agrarnega modela skupne planinske paše, ki ga danes prepoznavamo kot

² *Frodelj* so (posušene) mlade veje z listjem, ki jim drugod rečejo tudi *vejnik*.

temelj trajnostnega razvoja in tukaj brez prekinitve poteka že generacije. V zadnjem času so vzniknile tudi pobude, da bi rejo drežniške koze vpisali v Register nesnovne kulturne dediščine. Ta pobuda je bila sprožena kot spodbuda in priznanje rejcem tudi z namenom preprečevanja izumrtja dolge in bogate tradicije rejških praks, kot so sezonska pastirska dejavnost mlečnega tipa drežniške koze in dokaj edinstven način reje drežniških koz mesnega tipa na visokogorskih pašnikih. Večina rejcev, ki se še ukvarja s to panogo, je ostarelih, mlajše generacije zaradi nepodpornega odnosa kmetijske politike, pa tudi ne dovolj osveščenega pomena ohranjanja kozjereje na nivoju lokalne politike, v tej dejavnosti ne vidijo prihodnosti, kar lahko predstavlja glavno grožnjo prihodnosti kozjereje.

S prispevkom želimo tako opozoriti na etnološki, socialno-ekonomski in trajnostno-ekološki vidik reje drežniške koze nekoč in danes, ko je njen pomen precej drugačen kot v preteklosti. Dodano vrednost pomenijo tudi genetske raziskave, ki so potrdile, da gre pri drežniški kozi za edinstven in avtohton genetski vir, ob katerem so se skozi dolgo obdobje razvijale in dopolnjevale veščine, prakse in stoletja trajajoče uspešne metode kmetovanja, ki zagotavljajo trajnostni odnos do zemlje, živali in narave nasploh.

Prispevek je nastal v okviru projekta »Ogrožene slovenske pasme drobnice kot genetski vir za študije molekularnih posledic živinoreje in evolucije«, financiran s strani ARRS J4-1768. Projekt je potekal na Oddelku za zootehniko Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani (BF-UNI) (vodja projekta: prof. dr. Simon Horvat) v sodelovanju s Slovenskim etnografskim muzejem v Ljubljani (SEM).

Projekt je imel tri cilje in dva glavna sklopa. V prvem sklopu smo analizirali genetsko raznolikost drežniške pasme koz glede na maternalno, paternalno in avtosomalno dedovanje v primerjavi z alpskimi pasmami iz sosednjih držav ter drugimi globalnimi pasmami in divjimi kozami. Namen je bil preveriti, ali gre pri drežniški kozi za samostojno avtentično pasmo ali za mešanico pasem, ki je nastala s križanji več drugih pasem. Drugi sklop je bil posvečen iniciativi za sistematično etnološko študijo o zgodovini, znanju in spretnostih pri tradicionalni kozjereji in pašništvu drežniške pasme. Terensko delo je predstavljalo glavni del etnološkega raziskovanja. Pristopi in metode raziskovanja so bile:

- Vizualna etnografija: Fotografija, video in drugi mediji so služili kot vizualne predstavitve znanja, mesta produkcije, socialnih interakcij, individualnih izkušenj in spominjanja (Banks in Morphy 1999; Heider 2006). Da bi zagotovili kar najvišjo kakovost avdio in video gradiva, smo iz projekta pogodbeno najeli profesionalno ekipo filmarjev iz zavoda RUSAALKA, ki so specializirani za dokumentarne filme. Zbrano avdiovizualno gradivo, ki je deponirano v SEM, je služilo kot pomoč pri pisnih terenskih zapisih za obnovo zgodovinskih in aktualnih dogodkov v skupnosti rejcev drežniških koz. Z video materialom smo poskušali dokumentirati nepristranska dejstva, dogodke, razmerje človek-koza, da bi zagotovili čim bolj objektivni posnetek realnosti. Posneto gradivo je bilo tudi osnova za pridobitev dodatnih finančnih sredstev za dokumentarni film, ki je trenutno v fazi snemanja in je financiran s strani Slovenskega filmskega centra.

- Zbiranje življenjskih zgodb: Cilj je bil zbiranje pripovedi preteklih in sedanjih generacij rejcev in njihovih družin ali sorodnikov ter zbiranje drugega gradiva, kot so družinske fotografije in drugi materiali, povezani z drežniškimi kozami. Izvajali smo pripovedne biografske intervjuje, kjer so bili v prvem delu pripovedovalci povabljeni k

spontanemu pripovedovanju dogodkov in izkušenj iz lastnega življenja in znanih zgodb o drežniški kozi ter povezanosti z zgodovinskimi dejstvi. V drugem delu intervjujev smo rejce spraševali o dodatnih pojasnilih o biografskih dogodkih ali vprašanjih, ki jih je pripovedovalec izpustil ali blokiral (Rosenthal, 2018).

- Zbiranje in analiziranje arhivskega in drugega gradiva. Med terenskim delom smo poleg vizualnih metod in pripovednih intervjujev poskušali pridobiti tudi druge vrste podatkov (Ojermark 2007). Opravili smo študije arhivskega gradiva v lokalnem muzeju in zbirali fotografije, objavljene članke, veterinarske dopise, kjer smo iskali tematiko, povezano z rejo drežniške koze.

130

Planina Zapotok; na merni dan, leta 1950 (foto: Jaka Čop, objavljeno v knjigi Trenta in Soča).

Omejevanje reje koz v luči simbola lokalne identitete in kot dejavnosti, ki je omogočala preživetje ljudi v Posočju v interdisciplinarni raziskavi

Večji del raziskave o omejevanju reje koz kot simbola lokalne identitete in kot dejavnosti, ki je omogočala preživetje ljudi na območju Posočja, je potekal v letih 2019 do 2022 v okviru omenjenega projekta.

SEM je videl priložnost, da se s povabilom v projekt v večjem merilu posveti raziskavi kulturnih vidikov in izročilu reje drežniških koz, ki so predmet raziskave. Kot je pokazala raziskava, je drežniška koza in njen edinstveni način reje naravna in kulturna dediščina, ki ni pomembna le za Slovenijo, temveč primerjalno tudi za druga alpska in predalpska območja, od koder pa žal nimamo objav podobnih raziskav. Sodelavci z BF-

UNI so vstopili v projekt s hipotezo, da je populacija drežniške koze pomemben genetski vir, ki še vedno nosi prilagojene in selektivne alele za takšen habitat, ki so jih visoko produktivne komercialne pasme že izgubile zaradi intenzivne selekcije in prilagoditve na intenzivne pogoje reje v hlevu, kar je raziskava le še potrdila. Drežniška pasma koz je skupaj z njenimi rejci dobro prilagojena skromnim in sušnim alpskim razmeram, za katere je pričakovano, da se bodo z globalnim višanjem temperatur razširile tudi v druga okolja. Zato so genetske raziskave maloštevilnih slovenskih avtohtonih pasem domačih živali, kot je tudi drežniška koza, pomembne zaradi genetske in fenotipske variabilnosti, ki jo taka populacija še ohranja. Tudi etnologija kot taka poglobljenih raziskav o kozjereji do sedaj še ni opravljala. Tega področja se je dotikala precej obrobno in v okviru drugih panog, zlati ob ovčjereji, čeprav gre v Posočju za prav poseben, z naravnimi danostmi povezan način reje (Sosič 2021: 243–253). Še več, številna starejša strokovna gradiva s področja živinoreje, ki opisujejo govedo, prašiče, konje, perutnino ..., koz večinoma ne omenjajo. Skoraj ni zapisov o nekdanjih razširjenih pasmah koz na območju Slovenije. Sklepamo, da so (ne)informacije o kozjereji v preteklosti v Sloveniji posledica stroge zakonodaje o omejitvi oziroma prepovedi paše/reje koz, ki so bile dokumentirane že od 15. in 16. stoletja naprej in so trajale še več desetletij po koncu druge svetovne vojne. Drugi razlog za pomanjkanje virov za raziskave o kozjereji je morda tudi preprosto nezanimanje tako etnološke kot zootehniške stroke za to dejavnost.

Gradivo o kozjereji, še posebej po drugi svetovni vojni, smo iskali v Tolminskem muzeju, kjer ohranjene predmete vključujejo v svoje razstave. V muzeju imajo tudi manjši pisni arhiv, a v njem ne hranijo posebej gradiva o kozjereji.

Za informacije o zgodovini gospodarjenja z gozdovi smo se obrnili na območne enote Zavoda za gozdove. Z njihovih krajevnih enot so nas usmerili na območno enoto Tolmin, ki je krovni oddelek krajevnih enot. Povprašali smo jih, ali imajo ohranjeno knjižnico ali arhiv za čas med leti 1946–1956, ko je bila kozjereja množično preganjana. Vodja enote nam je kasneje sporočil, da v njihovem arhivu ni našel ničesar, kar nas bi usmerjalo ali nam bilo v pomoč pri našem delu.

Podatke smo iskali tudi Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, kjer so nam pojasnili, da zbranih podatkov o tej temi ne hranijo posebej. V pregledovanje so nam ponudili gradivo uprave po letu 1945, ki pa je večinoma neurejeno. Gradiva za območje Zgornjega Posočja po letu 1945 in vse do 1980 je ogromno. Ob obisku v Pokrajinskem arhivu smo popise najprej pregledali na računalniku v čitalnici (dosjeji fondov in zbirk) in potem po naši presoji izbrali posamezne tehnične enote, kjer smo ročno pregledovali gradivo, hranjeno v fasciklah, mapah in zvezkih, v katerih večinoma nismo našli informacij posebej s področja kozjereje oziroma so ti fragmentarni.

Na spletnem portalu Zgodovina Slovenije – Sistory (SV 1), ki ga ureja Inštitut za novejšo zgodovino, so prosto dostopni arhivski in tiskani viri, med njimi sejni zapisi izvršnih in zakonodajnih teles (stenografski zapisi od leta 1950 naprej). Med njimi so zapisi, ki vključujejo razprave o kozjereji, ki so bile obravnavane v povezavi z »varovanjem« gozda in z zakonodajo s tega področja.

Gradivo je bilo pridobljeno tudi s polstrukturiranimi narativnimi intervjuji z rejci drežniških koz na območju Zgornjega Posočja. Sogovorniki, ki so omejevanje in prepoved reje koz opisovali še iz svojih lastnih izkušenj, so bili rojeni v prvi polovici prejšnjega stoletja, spominjali pa so se tudi pripovedovanj starejših ljudi. V okviru projekta je bilo posnetega tudi veliko dokumentarnega fotografskega, avdio ter video materiala, ki vključuje prikaz današnjih praks reje drežniških koz na območju Zgornjega Posočja ter intervjuje z rejci starejše in mlajše generacije.

Edina ohranjena slovenska avtohtona pasma koz – drežniška koza

132

Reja koz v preteklosti ni bila cenjena dejavnost, zato so bile koze prepogosto deležne slabe oskrbe in parjenja v sorodu, kar se je odražalo v slabi konstituciji, zaostalosti v rasti ter nizki mlečnosti. Reja koz je bila najbolj razvita prav na območju Bovca in Tolmina, kjer naravne razmere niso dopuščale intenzivne reje. Domača koza je bila pomemben in bogat vir mleka, mlečnih izdelkov in mesa. Današnje koze v Zgornjem Posočju so ostanek teh koz in tako predstavljajo, kot rečeno, našo edino ohranjeno pasmo koz, po kraju Drežnica poimenovano drežniška. Ta je v skladu z Zakonom o živinoreji (Ur. l. RS, 2002) vključena v program Varstva biotske raznovrstnosti v živinoreji, ki ga izvaja Javna služba nalog genske banke v živinoreji na Oddelku za zootehniko Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. V preteklosti sta se glede na namen reje oblikovala dva tipa drežniške koze, kar se je ohranilo do danes. Na območju Bovca redijo drežniško kozo za prirajo mleka, na območju Drežnice pa pretežno za prirajo mesa. Drežniška koza je med najmanj številnimi avtohtonimi pasmami v Sloveniji ter je po kriterijih Mednarodne organizacije za prehrano in kmetijstvo (FAO) kritično ogrožena. Ogrožena ni le zaradi majhnega števila, temveč tudi zaradi geografske omejenosti reje te pasme. Po podatkih Centralne podatkovne baze Drobница (4. 9. 2023) je na območju Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije (KGZS) Kmetijsko gozdarskega zavoda Nova Gorica (KGZ NG) (večina Posočje) vpisanih 713 koz, v preostali Sloveniji pa še 263. Torej se še vedno redi skoraj tri četrtine živali te pasme v zelo ozkem geografskem območju Zgornjega Posočja, kar pomeni toliko večjo ranljivost v primeru nalezljivih bolezni, napadov zveri in drugih dejavnikov.

Dolgoletno zatiranje kozjereje še desetletja po drugi svetovni vojni se je odražalo v selekcijskem delu drežniške koze, ki se je zato vzpostavilo šele v letu 2000. Takrat je selekcijska služba KGZS v izpostavi v Novi Gorici opravila prvi pregled tropov koz, za katere se je po lastnostih zunanosti sklepalo, da so predstavniki avtohtone pasme (Kancler 2000: 8–10). Ogled živali je zajemal drežniško območje z vasi Drežnica, Koseč, Drežniške Ravne, Jezerca in Magozd. Predstavniki KGZ NG so tako obiskali 23 rejcev ter popisali 90 živali, ki so bile v hlevu, po pripovedovanju rejcev pa jih je približno polovica (okoli 100 koz in kozlov) čez zimo ostala v planinah nad Drežnico, predvsem na območju Krasjega vrha, kjer se med pomladjo in pozno jesenjo samostojno in prosto pasejo tudi danes. Prav tako je selekcijska služba KGZ NG opravila pregled in popis koz na bovškem območju v vaseh Žaga, Log Čezsoški in Bovec. Obiskali so sedem rejcev in pregledali 118 živali. Koze so se pasle na planinah Bošca (168 koz), Čadrski vrh (33 koz), Hlevišče (33

koz), Krnica (20 koz) in Mangart (10 koz). Danes se drežniška koza na območju Bovca pase le še na planini Bošca.

Kozjereja kot simbol lokalne identitete in kot dejavnost preživetja ljudi v Posočju

Tako kot je za Drežnico poznana pesem »*Cin, cin cin Drežnica, kje so kozice ...*«, je tudi za Trento poznana stara ljudska pesem »*V Trenti je fletno, so v soče gore, so bistri studenci, pa skočne koze*«. V luči alpske pokrajine besedila pogosto navajajo gore, planine ter odslikavajo alpsko kulturo, sredi katere so prav koze, saj so bile za prebivalce teh krajev življenjskega pomena.

Kljub stalnemu preganjanju kozjereje in mnenju oblasti, da so koze glavne uničevalke gozda, pa so se v vsakem obdobju intenzivnejšega preganjanja pojavili posamezniki, ki so opozarjali na koristnost kozjereje, predvsem pa pisali v prid reje koz prav na goratih območjih ter poudarjali, da je kozjereja tamkajšnjih prebivalcev bistvena za preživetje. V Novicah (Fl ... r 1864: 59-62) so zapisali: »*Karkoli je Bog ustvaril, vse je človeku v prid storil, pa tudi vsaki kraj zemlje je njemu na korist s potrebnimi stvarmi preskrbel, da človek povsod živeti zmore. Gorati in mrzli kraji so bolj živinoreji ugodni. Ker so nekateri kraji tako gorati in strmi, pusti in trdi, da niso ne poljedelstvu, ne težki živini ugodni, je Bog ustvaril ovce in koze, ki po strminah hoditi in si živeža iskati zmorejjo, da bi taki kraji, brez ljudi, neugodne puščave ne ostali. Koze žive pozimi od brstja, trdega listja in drugih pustih stvari, česar druga živina užiti ne more, ker imajo dober okus in trde zobe. Pa Bog jih ni ustvaril, da bi lahkih in trdnih nog po poljih in sadnih vrtilih, ampak po visokih gorah, mrzlih hribih in strmih pečinah, kamor goveja živina ne more, svojega živeža iskale ter kmetu iz pustih krajev dohodkov donašale. Koze objedajo poleti trnje, robido in drugo grmovje, kar pašnikom in drugi živini veliko nadlego dela, gozdom pa tudi v noben prid ni. Kdor tedaj pašnike trebit želi, naj koze vanje spusti, da bodo pašniki boljši in koze se redile. Koze so za strme gore potrebne. Od kod bo kmet pod gorami denar vzel, da bo shajati mogel, če se mu koze odvzamejo? Koze nekoliko škode gozdom res store, vendar ne toliko za kolikor so tožene. Ako se jim tudi mala škoda prizanesti ne more, bi se mogla tudi goveja in konjska živina s pašnikov odpraviti. Stvarnik sam je poskrbel, da koze gozdom naših krajev veliko škode ne delajo. Koze v gozdih tako malo škode store, da jo po drugi strani s svojo koristjo stoterno povrniti zmorejjo.*«

Leta 1873 je komisija v Soči in Trenti priporočala pokončanje koz kot radikalen ukrep za izboljšanje gozdarstva. Ista komisija je imela nalogo poiskati načine in sredstva za izboljšanje gospodarskega stanja tamkajšnjega revnega prebivalstva, a so hitro ugotovili, da tega s predlaganim ukrepom ne bodo dosegli. Ljudem bi vzeli koze, ki jih nujno potrebujejo za življenje, zanje pa niso imeli ustrezne zamenjave.

V drugi polovici 19. stoletja je bilo v okrajnem glavarstvu Tolminsko največ koz v krajih Bovec in Tolmin. Med letoma 1869 in 1880, torej v zgolj enajstih letih, se je stalež koz v okrajnem glavarstvu Tolminsko prepolovil (Žagar 2017: 79).

Velik upad staleža koz se je zgodil od leta 1876 do sredine petdesetih let 20. stoletja v Trenti, kjer danes koz ni več. Žagar (2017: 249) je zapisal: »*Verjetno je, da so dogodki v*

prvi polovici in sredini 20. stoletja v povezavi z gospodarskimi okoliščinami privedli do upadanja rejše drobnice. Boj proti kozjim čredam je bil napovedan že v 19. stoletju in se je nadaljeval v naslednjem. S strani državnih gozdarskih služb so bile koze označene za največjega sovražnika gozdne flore. Zgrešeno! A kozji rod je tekom časa izgubljal bitko.»

V Gospodarskem listu, prilogi goriškega časnika Soča, so v članku Prepoved koza leta 1893 (12: 163–167) zapisali, da se že več desetletij izvajajo najstrožji ukazi proti reji koz, še posebej v tolminskem političnem okraju, zato so Deželnemu zboru leta 1885 podali posebno peticijo. Z isto peticijo je nameravala občina prositi deželno postavbo, da bi bilo v vasi Žaga dovoljeno rediti koze, kot je to bilo do leta 1870. V prispevku je poudarjeno, da koz kljub strogim statutom in ukazom niso uspeli pregnati, saj so koze rejcem predstavljale velik del ali celo vso njihovo hrano. A ves čas so bili v pripravi novi in novi ukrepi za odpravo kozjereje.

134

Gaspardis leta 1913 zapiše: *»Na hribovitem, gručavem ozemlju tolminskega političnega okraja, prepreženem po prelepih dolinah, nudi kozjereja vzlic strogim naredbam v varstvo gozdov svoj znamenit prispevek domačemu gospodarstvu gorjanov, ki so robati, kot njihove gore, a obenem razumni in marljivi, kot je v občē ljudstvo, ki mora obdelovati trda, nehvaležna tla, da si ohrani življenje. Ako bi hoteli natančno označiti pokrajino, kjer rede še kaj koza, morali bi reči, da se ta pokrajina začinja v hribih nad Sv. Lucijo in Tolminom in da sega mimo Krna na Bovško do izvira Soče in Koritnice, kjer se ljudstvo z obupno vztrajnostjo drži te priljubljene živali, brez katere mu ni obstanka na domači grudi ..., največ se bavijo s kozjerejo na območju okoli Trente in Soče ... ti kraji so že po svoji naravi taki, da se veliko bolje prilegajo ovcam in kozam, kakor govedi ...«*

Težke razmere vsakdanjega boja za preživetje so silile prebivalce različnih krajev Tolminskega, še posebej pa Bovškega, da so se izseljevali. Nekateri so se z domače grude izselili za vedno, nekateri so se z dela v tujini občasno še vračali, nekateri so se vračali v svojih poznih srednjih letih, a je premnoge nevarno in težaško delo v tujini za zmeraj pohabilo. Gaspardis (1913) piše, da *»... tudi dekleta zapuščajo domače gore in rojstne doline in hodijo služiti v mesta, najraje v Trst«*. V nadaljevanju podrobneje opisuje, *»zakaj se naši gorjani posebno radi bavijo z ovčerejo in s kozjerejo: za nabavo koze in ovce ni potrebno mnogo denarja; ker sta skromni v svojih zahtevah, ju je veliko lažje in ceneje vzdrževati kot govedo in ne zalegata toliko prostora. Ubožne gorske družine so zadovoljne z mlekom, ki ga namolzejo od svojih ovc in koz in jim zadošča za skromne vsakdanje potrebe«*.

Koze so »varovali« z oblastjo in predpisi, ki so omejevali kozjerejo. Gaspardis poudarja, da rejci zelo dobro poznajo življenje in navade koz, skrbijo za njihovo prehrano, dobrobit in za njihovo zdravje. A če se zgodi, da kozi ne znajo dati tega, kar je potrebno za njeno zdravje, življenje in plodnost, je v naravi poskrbljeno s svežim zrakom, s cvetočimi travniki in s čisto vodo. Avtor izpostavlja, da imajo rejci koz največjega zaveznika v naravi. Veliko težje, pogosto celo nemogoče pa je bilo rejcem varovati svoje živali v boju z nasprotnimi interesi, proti uradnim predpisom, ki so odrekli kozi hrano na paši z namenom, da se varuje gozd in tiste pašnike, ki vodijo do gozda: *»Varstvo gozdov ne pozna nobenih ozirov na koze; gozdarjem je koza vedno le gorska roparica in nič ne pomaga, naj se rejec pritožuje, kolikor hoče, ko mu brez usmiljenja preganjajo kozo, ki je njemu in njegovi družini prava dobrotnica ali siromakova krava. Nekateri očitajo kozi,*

da je s svojo požrešnostjo ogolila naše hribe, nič pa ne omenjajo, kako je v dobi, preden je stopil v veljavo gozdni zakon, sekira pela v naših gozdovih pod zaščito vladnih oblasti in lakomnih špekulantov. Hribovci bi bili veseli, če bi mogli mirno rediti svoje priljubljene živali in če bi mogli to rejo razviti in povzdigniti, da bi jim postala izdaten vir življenja; pa jim ni dano. Zato se bore in to že dolgo proti vzroku, ki groze življenju in nadaljnjemu obstoju njihovih živali.« O pomenu koz za prebivalce Posočja avtor poudarja: »Pomaga rejcu, da oskrbi svojo družino s potrebnimi živili; namolzeno mleko mu daje zdravo hrano, meso, ki ga použije v družini, ovaja od časa do časa zdravo spremembo v vsakdanjo težko, slabo redilno hrano; a še bolj kot mleko in meso služijo v navadno hrano našim planincem mlečni izdelki. Malo, da ne celo leto hranijo se planšarji in njihove družine z mlekom ovc in koz.« Avtor si v svojem razmišljanju postavlja vprašanja: »Ali bi se ne mogla nasprotujoča si interesa, gozdarski in planšarski nekako zločiti za skupni blagor? Osebj, ki mu je izročena skrb za gozdove, lahko vsak čas presodi, kje so dohodki, ki jih dobiva ljudstvo od kozjereje, toliki, da se izenačijo z onimi, ki jih dajejo gozdovi, ali jih celo presega; ono lahko naloži pastirjem, naj z vso previdnostjo gonijo, ali naj sploh ne gonijo koza po takih zemljiščih, na katerih mora ostati paša prepovedana. V dogovoru s kozjerejci se lahko naredi v teh krajih to, kar so naredili v Švici, to je, da se namestijo vestni čuvaji, ki jih plačujejo deloma občine, deloma zasebniki; ti naj spremljajo združene črede in jih nadzorujejo na paši. Po njih oblast lahko izve, kateri kozjerejci prav rede svoje živali in vestno pazijo na to, da ne delajo škode in kateri po svoji nemarnosti povzročajo škodo«. Avtor se sprašuje: »Ako bo pretirana strogost še naprej preganjala kozo, bo morala revica izginiti s pokrajin, ki so ji odkazane po naravi?« Kljub vsemu, še vedno z upanjem, da se ne bo zgodilo, da bi kozo pregnali s planin, nadaljuje: »Kakor zaupamo našemu gorjanu, ki z ljubeznijo vzgaja svojo drobnico, tako zaupamo tudi vsem tistim, ki se zanimajo za usodo kože ter spoznavajo v njej, v njeni reji, koristno bit, katere nikakor ne kaže opustiti ... naj se izdajajo dobri zakoni v varstvo gozdov in naj se tolmačijo modro in v pravem smislu in s toliko pravičnostjo, da bodo od ene strani pospeševale prepotrebno gozdarstvo, od druge pa dovolile živeti in obilno ploditi tudi najskromnejši mlekarici.«

Za goriške kraje je imela kozjereja velik pomen in ljudje so morali zaradi prepovedi in preganjanja koz iskati delo in zaslužek v tujih krajih, da so lahko preživeli svoje družine. »Da ne ugasne ogenj na domačem ognjišču, ostanejo doma žene, otroci in starci sami.« (Gaspardis 1913: 369–379)

O razmerah in tradicionalnem načinu življenja, ki ga je živelo kmečko prebivalstvo na Bovškem, je pred prvo svetovno vojno Abram zapisal: »Pred desetletji je bilo mnogo, mnogo več koza, a preganjanje je zelo omejilo njih število. Večnih sitnosti z gosposko se je slednjič tudi potrpežljivi Trentar naveličal ... zadnja leta je spoznala gosposka, da tako kruto preganjanje pomeni trgati ubogemu trpinu kruh naravnost iz ust, in nastopa zdaj mileje. Posledica preganjanja koza je izseljevanje ...« (cit. po Kajzelj 2011: 22–25)

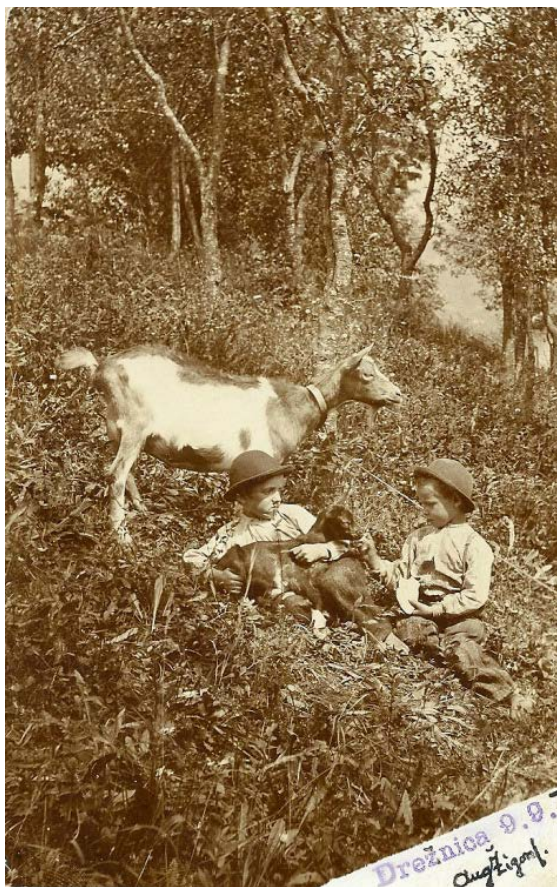
Leta 1914 so v časopisu Slovenec pisali o reji koz na Tolminskem ter poudarili, da ima strogo izvajanje zakona proti kozjereji za posledico velik upad staleža koz na Bovškem, Drežnici in drugod, kjer so svoj čas redili na tisoče koz. Posledice preganja koz na Bovškem in Drežnici so izpostavili z besedami: »Ljudje se izseljujejo, ker nimajo več obstanka, posledica je tudi telesno propadanje ljudi.« Leta 1927 je bila sprejeta uvedba davka na koze – ta zakon je močno prizadel tiste dele Slovenije, ki so tedaj spadali pod

Italijo, o čemer beremo v članku Kozji davek v tržaškem časopisu Edinost (Edinost 1927: 2).

Posamezniki so pisali o koristnosti kozjereje tudi v tridesetih letih 20. stoletja. Poudarjali so, da predstavljajo domače živali gorskemu kmetu največji uspeh in da mora rediti svojemu kraju primerno vrsto domačih živali. Zapisali so: »*Mar mislijo preganjavci koza, da bo kmet za krvinovce, robidnice, trnovce in lešnike, ki rastejo, koder bi imel koze pasti, denar prejel, da bo davke opravljal in sol kupoval?*« Poudarjajo: »... koze v gozdovih, ker le žlahtne paše iščejo, tako malo škode store, da jo po drugi strani s svojo koristjo, stoterno povrniti zamorejo.« Če bi bile koze za gozd res tako škodljive, kot jim pripisujejo, ne bi bilo tam, kjer se pasejo, nikoli več mladega gozda. Izpostavljajo, da so v Trenti pred osemdesetimi leti kopali železovo rudo in žgali, gozd popolnoma uničili in da nimajo drugega pridelka kot krompir in zelje, redijo pa okoli 2000 koz in približno enako število ovc ter samo sedem do osem krav. Nikjer v bovškem okraju niso imeli toliko smrekovega in macesnovega gozda kot v Trenti in ponj so hodili še celo iz drugih vasi. V prispevku izpostavljajo, da niso koze vzrok za izginjanje gozda ter za goličave hribov, ampak da je vzrok v slabem gospodarjenju. Na primer, gozdarji so izvajali sečnjo v gozdu s posekom vseh dreves, namesto da bi nekaj starih dreves pustili za seme. Kot naslednji vzrok navajajo neugodno vreme, v smislu, manj ko je gozda, večja je nevarnost povodenj, kar ima za posledico gole skale predvsem na osojni strani. Kot tretji vzrok navajajo »nemilo sekiro«: »*V srenjskih pašnikih in gozdovih hoče vsaki prvi gospodar biti in vse sam imeti; zato nihče škode ne varuje; še celo iz zgolj hudobije in nevoščljivosti padajo vrhi mladih dreves, kakor da bi les nič vreden in potreben ne bil.*« V prispevku svetujejo razdelitev pašnikov in gozda med kmete, ki bi s svojo skrbjo pokazali, kako dobro gospodarjenje pomaga pri obnovi gozda, kot so to naredili pred leti na Tolminskem, kjer so iz pašnika dobili lep smrekov gozd za svoje potrebe, reje in paše koz pa niso prepovedali. (Zborovanje kozjerejcev 1936: 13–15)

V Pokrajinskem arhivu Nova Gorica hranijo podpisano prošnjo trentarskih in soških rejcev koz iz leta 1940, napisano v italijanskem jeziku, ki so jo poslali *podestaju* v Soči, da bi posredoval pri pristojnih oblasteh za spremembo odloka o paši koz; v nasprotnem primeru bo ogrožen obstoj številnih družin v gorskem predelu, ki jim je kozjereja glavni vir dohodka za preživetje (AV 1).

V diplomski nalogi Eda Kozoroga na Oddelku za gozdarstvo piše: »Človek, ki je v velikem številu poseljeval to *trentarsko revno dolino*, je pač moral živeti. Najbolj radikalni so bili naši povojni ukrepi, ki so zagotovo dokončno preprečili vsakršno opustošenje tako gozdarsko kot živinorejsko. Izelili so se tudi ljudje, ki so morali s trebihom za kruhom v tovarne. Propadajo zadnji ostanki planin, zaraščajo se pašniki in travniki, njive je obrastel plevel.« V nadaljevanju avtor poudarja, da je bila koza za ta prostor vedno zelo pomembna ter omenja obsežne požare v Trenti kot vzrok, da so nekatera pobočja še vedno gola. (Kozorog 1988: 22)

Razglednica iz Drežnice, 1903 (osebni arhiv Simon Horvat)

Sistory – spletni portal Zgodovina Slovenije – Stenografski zapisi od 1950 naprej

V stenografskih zapisih (SV 1) Ljudske skupščine LRS VII. in VIII. redno zasedanje 1950 piše, da je konec leta 1947 ljudska skupščina FLRJ izdala predpis splošnega zakona o gozdovih in da morajo ljudske republike izdati svoje zakone o gozdovih. Vlada LRS je k zakonskemu predlogu na seji odbora predlagala spremembe in dopolnitve: 11. člen se spremeni tako, da se glasi: »Na zemljišča, ki so določena za pogozdovanje ali pomlajanje v gozdne nasade in v mlade gozdove se živina ne sme spuščati. Kjer je nevarnost, da bi se s pašo ali žirjenjem delala pomladku ali gojitvi gozda škoda, pristojni gozdarski organ pašo oziroma žirjenje lahko prepove. Paša koz v gozdu je prepovedana.« Eden izmed poslancev je povedal: »Kot primer pravilnega razumevanja splošnih ljudskih potreb in interesov navajam LR Makedonijo, ki je v času od 1946 do 1949 znižala število koz za en milijon. Število koz so zmanjšale tudi republika Črna gora, Bosna in Hercegovina, Srbija in Hrvaška.« V nadaljevanju piše: »Omenjam še prepoved paše koz v gozdovih in na gozdnih tleh. Približno 30.000 koz se še vedno pase na grmiščih Krasa in soške doline.«

V letu 1953 je okrajni ljudski odbor v Tolminu sprejel dvajsetletni načrt obnove gozdov. Okrajni ljudski odbor je več let vodil borbo proti kozam in ogrožal preživetje ljudi bovško-trentarskega predela. Prepis iz zapisnika seje: *»Ljudje težko razumejo, če jim v nadomestilo za koze ne damo nekaj drugega, s čimer se bodo lahko preživljali. V zadnjih letih je uspelo zmanjšati število koz na bovškem za dve tretjini, tako da pride v Trenti približno le ena koza na osebo.«* V nadaljevanju so poudarili, da tudi če koze odpravijo, ne bo mogoče na ta račun povečati števila goveda, ker za to vrsto živali ni ustrezne krmne baze. Zapisali so: *»Zato bi bilo treba v Soški dolini pričeti z večjimi javnimi deli, da bi s tem omogočili prebivalstvu še druge možnosti za preživljanje. Tako bi bilo treba pospešeno začeti s pogozdovanjem, pri čemer se lahko zaposli določen del ljudi ter pričeti tudi z deli pri urejanju hudournikov.«* Redki poslanci so opozarjali, da je živinoreja v Posočju važna gospodarska panoga in da je ponekod nujno, da v korist pašnih površin umaknejo manjvredne gozdove. Poudarili so, da so se zadnjih 50 let slovenski gozdovi prekomerno izkoriščali in da je bilo v tem obdobju nenačrtno vzpostavljenih vsaj 50 odstotkov preveč žagarskih obratov. V Stenografskih zapisih iz leta 1953 (SV 1) je celo zapis, da predstavlja reja koz kulturno sramoto pokrajine: *»Poglavje zase je tudi vprašanje paše, zaradi katere je že stoletna borba med kmeti in gozdarji. V visokih bukovih gozdovih, kjer je na raznih jasah precej paše bodo v nekaterih primerih morali gozdarji in kmetje napraviti pameten sporazum. V drugih predelih gozda in na pogozditvah pa nima živina kaj iskati. V tem oziru so bili Makedonci naprednejši kot mi, ko so po vojni v nekaj tednih podušili vse koze, kajti kulturna sramota za vsako pokrajino je, če goje koze. Tolminski okraj je lansko leto pričel s to akcijo in upamo, da jo bo kmalu izvedel in da bo ta kulturna sramota v našem kmetijstvu izbrisana.«*

Pričevanje rejcev o prisilni oddaji koz v petdesetih letih prejšnjega stoletja

V letu 1953 so Sočani veliko večino koz oddali, nekaj pa so jih zaklali ali uspeli prodati, tako da je bila kozjereja skrčena na minimum. V intervjuju se je sedaj že pokojni rejec Mirko Prezelj-Plajer³ iz Ravnega Laza blizu Bovca, ki je prisilno oddajo koz doživel kot otrok, leta 1953 spominjal z bridkostjo. Povedal je, kako so iz celotnega Posočja rejci morali *»oblasti«* oddati koze, ki so jih vozili s kamioni neznano kam. Ker je oddaja potekala v januarju, februarju in marcu, so bile koze že visoko breje, nekatere tik pred jaritvijo. Mirko se je s solzami v očeh spominjal te velike tragedije in jo označil, kot veliko *»lumparijo«*, ki je pognala njegovo družino in druge rejce v hudo eksistenčno ter psihično stisko, ali kot sam pravi, v *»veliko mizerijo«*. Doda, da je njegova mama uspela prepričati gozdarja, naj otroku pusti vsaj eno kozo, ki so jo sicer zadržali, ker pa jo je v naslednjih letih pasel na planini Mangrt, je moral njegov oče dvakrat na sodnijo v Tolmin. O tem dogodku je Mirko Prezelj takole povedal v svojem bovškem narečju: *»Računite januarja an februarja so že ble fejst breje ta od oktobra. Smo morla peljata. Računite tu so jh s s kamioni, prikolcam wozila z Bavšce, Soča, Lepene, wse. Smo morli peljata. Tukiš je wse prepadalo. Mižerija je bila. Kajkšn udarc je biu. Trpljenje je blu. Glih od koz se je žvelo. Ni blo ne dela ne nč. Tle pr nes je blo pa še slabiš. Oča ni blo. Prabjo, de nem gre zdej*

³ Intervju z Mirkom Prezljem - Plajerjem, 9. 3. 2021, spraševalec Simon Horvat.

slabo. Je še dobro, vsaj lačna nismo. Če kulkica kej migš nis lačna. Tukiš je blo, je biu hudič. Koz ni blu več. Blu jih je sam en par, jest sm mew dve pol leta 56. Smo mogli jt na sodnijo. U Tmin. 500 dinarjev smo plačala za kozo kazna. 500, tu jbl zlo, 500, oštja. Tukiš je blu, trpljenje je blu, težko trpljenje.» Število koz je še upadalo, s čimer se je manjšala gospodarska moč kmetov, pridobilo pa je gozdno in vodno gospodarstvo.

Alojz Skubin iz Drežniških Raven (roj. 1934) priča, da se je po drugi svetovni vojni iz njegove vasi izselilo najmanj 50 mladih ljudi. Celo v Kanado in na Novo Zelandijo, v Argentino. »Včasih tu preprosto ni bilo za živeti, je bila mizerja«, pravi. »Smo mislili, da tako mora biti, smo živeli iz dneva v dan. Pri nas so bile v glavnem koze, spodaj v Magozdu so imeli tudi ovce. Kozja je tista, ki da več, da tudi mleko, skuto, sir, imeli smo zbiralnico mleka, smo delali skupaj, to je delal mlekar, spravnik. Nobenega dela ni bilo, ko sem imel 17, 18 let. Sem se odločil, da bom koze redil. Ni vsakemu dišalo to delo, meni pa je. Jaz sem bolj vzljubil koze kot ovce, so bolj brdke, prijazne, priljudne. Hotel sem imeti ene 25 koz, da bi šlo tako naprej, to sem znal in rad delal. Leta 1952 pa so začeli koze preganjati, češ da delajo škodo v gozdu. Pri nas gozda sploh ni bilo, nad našo vasjo so travna pobočja, in tam so se pasle naše koze.

139

Zjutraj sem gnal koze na pašo, me ustavi gozdar: Ej, kam greš? Domov. Pridi z mano, boš nesel kozo domov. Nisem razumel, kaj misli, nato pa je prijel puško in ustrelil eno mojih najlepših koz. Imel sem 18 ali 19 let. Grozil mi je, da bo ubil tudi mene, če ne neham s kozami. Vseeno je nisem hotel nesti domov, koze pa sem vse pustil kar tam.»⁴

Tako kot Lojz so ljudje, kar jih niso prodali in oddali, koze v tem obdobju kar spustili, da so se prosto pasle po pobočju Krasjega vrha in naprej po Polovniku. Pregarjanje koz je vneslo strah med ljudi in tako je kozjereja postala dejavnost, ki se je odvijala skozi daljše obdobje na skrivaj, oziroma so te koze v sedemdesetih letih znova privabili domov in tako ohranili domačo pasmo, ki jo danes poznamo pod imenom drežniška koza.

Na Drežniškem je izpričano, da je bil naziv kozar splošno ime za pastirja živine. Kozar je molzel vso živino na planini, pa četudi ni bilo koz. Iz tega gre sklepati, da so nekdanje koze predstavljale veliko večji delež pašne živine, kot je to sedaj v zavesti ali spominu domačinov.⁵

Domačin in zbiratelj ter poznavalec kulturne dediščine Mirko Kurinčič (roj. 1949), je o iskanju ravnovesja med rejo koz in ohranjevanjem gozdov povedal: »Koze so bile leta 1952 prepovedane. Lokalni gozdar je imel puško in jih je imel pravico streljati.« »Spravite koze, drugače jih bomo postrelili,« je bila tedaj vsakdanja grožnja. Ljudje so jih množično prodajali in si začeli iskati službe. Doma jih je bilo zelo malo, zato je ta odlok sprožil množično odseljevanje. To je pomenilo konec kozjereje. Kozja je gotovo ogrožala okolje, če se je pasla nekontrolirano. Tudi če bi danes pustili trop, da se prosto pase, bi pustil za seboj precejšnje opustošenje. Ko propadajo rastline, so tla prepuščena eroziji, saj gre za kraški svet s plitvimi tlemi, ki se hitro meli, in kmalu je spodaj šuder. A temu ni bilo tako, rejci so se tega zavedali in so po svojih močeh skrbeli, da se ni delala škoda.

Z naraščanjem števila prebivalstva je začelo primanjkovati pašnih površin. Koza

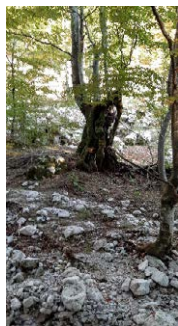
⁴ Intervju z Alojzom Skubinom, 19. 8. 2021, spraševalka Barbara Sosič.

⁵ Intervju z Mirkom Kurinčičem, 6. 10. 2022, spraševalka Barbara Sosič.

rabi velik prostor za pašo. Vasi Magozd in Ravne imata glede tega res idealno lego, saj imata gmajno takoj nad sabo. Rejci so kozam pripravljali tudi *frodelj* in posušili ves na polju izruvan plevel. Tako je ostalo v spominu domačinov izročilo, da so za časa Avstrije, in po navadi so to povezovali z vladavino razsvetljene cesarice Marije Terezije, našli kompromis. Bukve primerne debeline so presekali na višini enega metra in pol do dveh metrov, iz debel so nato pognale nove veje, iz katerih so delali drva. Spodnji del se je debelil, rekli so mu *grm*. Ko so bile veje zgoraj dovolj debele, so jih odsekali s sekirami. Pod takimi drevesi so se koze lahko pasle, obenem pa so ljudje imeli dovolj drv za kurjavo. Nad Drežnico je bilo veliko takih *grmov*, *čokov*. Danes jih ni več veliko, so pa še vidni v svojem prvotnem okolju.⁶

140

Mirko Kurinčič pravi: »Neka družina v Ravnah je na črno obdržala kar nekaj koz, ki so same odhajale na pašo nad vasjo, navajene so bile tudi same priti domov. Tako so živetarile, tiste koze, vse do nekako 70. let 20. stoletja. A v tem času se je meja z Italijo nekoliko bolj odprla, in še od medvojnih časov, ko je ozemlje pripadlo Italiji, so se znova odprle možnosti za prodajo kozličkov Italijanom, ki imajo navado, da za veliko noč spečejo kozliče. To je njihova tipična velikonočna jed. Tako so hodili Italijani spraševati ljudi, če imajo kaj kozličev. Ljudje so v tem času imeli po kakšno kozo ali dve, in tudi pri nas je bilo tako. Kozlički so bili primerni za prodajo, ko so imeli 8 do 9 kilogramov, stari približno tri tedne. Tako smo imeli tri koze, koze imajo zlo krat po dva kozlička. To je bil lep zaslužek v časih, ki so jih zaznamovali skromnost in preprost način življenja.«⁷ Koze so potem tudi molzli in mleko oddajali v mlekarno v vasi, kar je bilo za ljudi tudi zelo pomembno.

Štori ali grmi v gozdu nad Drežniškimi Ravnami kot primer gojenja drevca za potrebe drv
(foto: Barbara Sosič, 2022)

Izseljevanje ljudi iz Posočja kot posledica ukrepov proti reji koz

Na Drežniškem je bilo ekonomsko izseljevanje stalnica (Kanalec 2003: 210). Močnejši izseljenski val je bil v začetku 20. stoletja v Ameriko, ki je takrat veljala za »obljubljeno deželo«. Naslednji večji val je sledil v začetku petdesetih let 20. stoletja, ko so bile razlog tudi politične razmere po drugi svetovni vojni: negotova prihodnost,

⁶ Prav tam.

⁷ Prav tam.

brezposelnost in prisiljevanje ljudi, da sprejmejo delo kot tovarniški delavci v novo nastajajočih industrijskih obratih, kamor so odhajali tudi ljudje iz Drežnice. Vendar se večina ni mogla vživeti v nov način življenja (stanovanjske in prehranske težave, nevajenost dela v industrijskih obratih). *»Zdi se, da je bil zasuk v vsakdanjem življenju za posameznika prevelik. Sistemske rešitve kot so nacionalizacija, zadrudništvo, agrarna reforma, vpoklic v vojsko, so ljudi navdale z malodušjem in brezupom.«* (Kanalec 2003, 210) Izseljevanje se je umirilo šele okoli leta 1960. V Drežnici je bila po vojni ustanovljena kmetijska zadruga, ki pa ni nikoli popolnoma zaživela, saj se ljudje niso mogli privaditi na kolektivno proizvodnjo in upravljanje. Upad kmetijske proizvodnje se je še posebej pokazal od leta 1960 naprej, ko so se mladi začeli zaposlovati v vedno bolj prisotnih industrijskih obratih. Takoj po vojni se je večina prebivalstva ukvarjala s kmetijsko dejavnostjo (98,5 odstotkov), velikost večine kmetij pa je bila en hektar do pet hektarov zemlje. Z upoštevanjem kategorije in kakovosti zemljišč vse skupaj kaže na precejšnjo revščino večine prebivalstva, ki bi se le stežka preživljalo samo z obdelovanjem zemlje. *»Koze so bile na Drežniškem nepogrešljiv del kmetijskega gospodarstva, kar kažejo tudi podatki iz leta 1946. Prav v tem času se je pričelo zaostrovanje »kozje vprašanje«. Poverjeništvu Pokrajinskega narodno osvobodilnega odbora za Slovensko Primorje – oddelek za kmetijstvo in gozdarstvo je pod št. 471/46 17. aprila 1946 poslalo predlog javnemu tožilstvu v Ajdovščino, da naj se izda posebna uredba o reji koz. Kmalu po izdaji te uredbe se je začelo število koz zniževati in koze so bile na tolminskem kasneje skoraj v celoti iztrebljene. Čreda drobnice, posebej koz, se je po sprejetju Odredbe o držanju koz drastično zmanjšala ... Z odhodom starejše generacije, ki je bila s srcem in dušo zapisana kmečkemu načinu življenja in dela, se je začela sestava tedanjih gospodinjstev nezadržno spreminjati v korist industrijskega zaposlovanja. Zmanjšalo se je število domačih živali in obseg obdelovalnih površin.«* (Kanalec 2003: 219) Čedalje bolj se je kazala tendenca opuščanja in zmanjševanja kmetijske dejavnosti in konj, govedu, zlasti pa koz je bilo iz leta v leto manj. Gmajne in planine so se pričele počasi, a vztrajno prazniti in na njih je bilo čedalje manj živine. Nekatere so danes popolnoma opuščene.

Zaključek

Kozjereja je bila v preteklosti najbolj razširjena na območju Posočja, kjer je zaradi naravnih razmer tamkajšnjim prebivalcem predstavljala pomemben in pogosto edini vir preživetja. Danes ljudje niso več življenjsko v taki meri odvisni od reje koz, kozjereja pa je vse bolj prepoznavna kot cenjena lokalna dejavnost. Kozji izdelki so iskani med potrošniki in pogosto tudi sestavni del vrhunske kulinarčne ponudbe. Danes si je zato težko predstavljati, da je bila reja koz v preteklosti preganjana, zaničevana in zatirana gospodarska panoga, rejci pa zanjo kaznovani.

Po drugi svetovni vojni so bili ukrepi za preganjanje koz najstrožji in so imeli za to okolje nepopravljive posledice: praznjenje vasi, psihično uničevanje ljudi, zaraščanje planin, spremenjeno krajino, zmanjšano biotsko raznovrstnost ... K sreči so redki in pogumni na svoje koze navezani rejci uspeli ohraniti edino slovensko avtohtono pasmo koz – drežniško kozo, ki danes predstavlja lokalno identiteto Posočja, kjer se je skozi stoletja razvijala v edinstveno pasmo, povsem prilagojeno na danosti svojega okolja. Na

terenu so starejši rejci pričevali, da so bili v povojnem obdobju zaradi reje koz pogosto eksistencialno ogroženi, da so bili zaradi tega kaznovani in preganjani. S še zaznavno grenkobo so se spominjali obvezne oddaje koz, odstrelav na paši in drugih travmatičnih izkušenj, povezanih s kozjerejo, okoli katere so si v teh zahtevnih razmerah izgradili svoja skromna gospodarstva.

Pri svojem delu smo si zastavljali vprašanje, »kdo« je bil tisti, ki je te ukrepe in zakone predlagal in uvedel oziroma zahteval, »od kod« se je to izvajalo, »zakaj« (argumenti) in »kako« so to izvajali. Teh dokumentov nismo našli in celo gozdarski strokovnjak Edo Kozorog je zapisal: *»Po besedah dr. Klanjščka je leta 1953 izšel občinski odlok o prepovedi paše in nasploh posedovanju koz. Vendar tega odloka nisem našel nikjer objavljenega, niti ga ni v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici. Verjamemo lahko, da je tak odlok zares izšel, saj so morali kmetje tega leta predati vse koze, sprejemal jih je odbor za obvezno oddajo živine. Predvidevali so, da se bosta bolj razvili ovčereja in govodoreja.«* (Kozorog 1988, 31)

142

V objemu bovških gora, ki pač ne nudijo primerne pašnega sveta za govedo tako kot ga tolminske, je torej prevladovala reja drobnice. Kljub preprekam, ki so jih oblastniki postavljali njenim rejcem, so domačini ohranili vsem Slovencem dragoceno naravno in kulturno dediščino, izjemen pečat – drežniško kozo. Trudili se bomo z nadaljnjimi spodbudami motivirati rejce, da se načine in posebnosti reje drežniške koze tako v mesnem kot v mlečnem tipu vpiše v Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije, s čimer se jim prizna neprecenljiv pomen prenosa večstoletnih vrednot, znanj in veščin, ki so jih kljub preganjanju uspeli ohraniti. Vpisi s področja gospodarskih znanj in veščin so redki, zato toliko bolj dragoceni in za etnološko stroko pomembni. Kozjerejo v Zgornjem Posočju bi morali zaradi njene vpetosti v naravno okolje in s tem povezanimi vrednotami trajnosti in lokalne identitete, podpirati in spodbujati na način, da bi si predvsem mlajša generacija izbrala kozjerejo za svoj način življenja in kmetovanje. To bi bilo zagotovilo, da skupaj z opuščanjem kmetovanja, in še posebej kozjereje, ne izgubimo te, v svetovnem merilu genetsko edinstvene pasme, ki v svojem prvotnem okolju ohranja biotsko pestrost, pri rejcih pa znanja in spretnosti, ki so se ohranile skozi rodove vse do današnjih dni in so skrite v številnih odtenkih navezanosti in prilagojenosti ljudi na te živali, ki so nadvse inteligentne in samosvoje. Tistim, ki so jo najboljše obvladali, so nekoč pravili »kozji bog«.

Ne pozabimo, da je reja koz tukajšnjim ljudem zagotavljala prehransko varnost in da so kozje mleko, skuta, sir in meso, še posebej meso kozličev, danes izjemno cenjena hrana.

Smo v času podnebnih sprememb, ki pomenijo nepredvidljivo prihodnost, ob čemer lahko z gotovostjo trdimo, da bo lokalno pridelana hrana znova pridobila na pomenu. Dejstvo je tudi, da je kozjereja izjemno učinkovita na območjih vse večjega zaraščanja, saj so jo prav zaradi tega v preteklosti preganjali. Zakaj torej ne bi s kozjerejo spodbujali domačinov, da ne bi zapuščali teh lepih, a tudi odročnih krajev? S kozjerejo se ohranja krajina in ljudje lahko ostajajo doma, če se jim omogoči pogoje za dostojno življenje. Živimo namreč v času za kozjerejce nekonkurenčnih tržnih razmer, ki jih predstavlja uvožena cenejša in manj kakovostna hrana. Pridobivanje visoko kakovostne in ekološke hrane iz kozjega mleka ter mesa, prirejenega s krmo pestrega rastlinstva, ki raste na visokogorskih zemljiščih, ki jih ni mogoče gospodarsko izkoriščati na druge načine, je tako dodaten prehranski, gospodarski in etični imperativ za ohranjanje kozjereje v tem

okolju, ki premore še veliko znanja in naklonjenosti do svojih avtohtonih koz.

Zadnja leta zaznavamo boljši odnos tako posameznikov kot družbe, ki se zaveda neposredne povezave med načinom priraje hrane in s tem povezanih posledic za zdravje ljudi in okolja nasploh. V tem kontekstu bi bila reja drežniške koze v Zgornjem Posočju lahko dober primer starodavnih, a iz roda v rod tudi neprestano se razvijajočih znanj, veščin in praks kmetovanja ter naravnega odnosa do zemlje, živali in okolja, ki jih je še kako vredno ohranjati tako v korist posameznikov kot družbe nasploh.

Tradicionalne kmetijske prakse vzreje drežniške pasme koz predstavljajo neprecenljivo nesnovno kulturno dediščino. Ob naraščajoči globalizaciji je ta toliko pomembnejša, saj dviga zavedanje o slovenski kulturni raznolikosti. Po drugi strani pa je ta dediščina vir bogastva znanja in veščin, ki so se stoletja prenašale iz ene generacije v drugo in so se v sedanjosti znašle na robu izumrtja. Družbena in ekonomska vrednost dokumentiranja, predvsem pa neposrednega prenosa tovrstnega znanja je pomembna tako za rejo drežniških koz kot tudi za slovensko državo in nenazadnje doprinaša v zakladnico kulturne dediščine vsega človeštva. Genetski del projekta je pokazal, da je drežniška koza samostojna pasma in zelo različna celo od bližnjih sosednjih alpskih pasem. Je plod tisočletnega rejskega dela rejcev na tem območju, ki so vzredili robustno, zdravo in samostojno pasmo, ki lahko kljubuje trdim okoljskim razmeram alpskega visokogorja, obenem pa daje iz skromne pašne visoko kakovostno mleko in meso. Ta rezultat je neposredno povezan z etnološkim delom raziskave, saj so rejci s tem dobili znanstveni dokaz, da so od svojih prednikov podedovali prav posebno pasmo, ki so jo s svojim znanjem in delom vzredili povsem prilagojeno lokalnim gorskim razmeram. S tem so ovržene prisotne govorice, da drežniška koza ni avtentična pasma, ampak mešanica različnih svetovnih pasem. Genetski del projekta je tako postavil drežniško pasmo koz na svetovni atlas avtohtonih pasem koz in dal rejcem in lokalnemu okolju dodatno priznanje in prepoznavnost.

Iz zgodovine se lahko naučimo, da je na primer tudi veliki rimski imperij propadel zaradi destruktivnega odnosa do zemlje in kmetijstva, da so zaradi lakot izumrle cele civilizacije. Kot pravi stara modrost, ne moremo nadzorovati zunanjih dogodkov, lahko se zanesemo samo na svoje odzive in ravnanje v tem trenutku. Tradicionalne prakse kozjereje učinkovito nadzorujejo tudi zaraščanje pašnikov in travnikov, kar preprečuje divje požare, erozijo, pomaga ohraniti ali povečati rastlinsko pestrost in kar je še pomembnejše, omogočajo, da ostanejo oddaljena območja demografsko živa in naseljena. Svet je nepredvidljiv, zagotovo pa je predvidljivo, da se bodo resne krize, bodisi politične ali naravne, še dogajale, mi pa upamo, da bo tudi naša raziskava pripomogla k ozaveščanju.

REFERENCE

- BANKS, Marcus in MORPHY, Howard
1999 *Rethinking Visual Anthropology*. Yale University Press.
- CIGLENEČKI, Slavko, MODRIJAN, Zvezdana in MILAVEC, Tina
2011 *Poznoantična utrjena naselbina Tonovcov grad pri Kobaridu. Naselbinski ostanki in interpretacija*, Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC.
- DULAR, Franjo
1895 Nekoliko o kozjih pasmah. V: *Umna živinoreja*. 79–81.
- DULAR, Janez in TECCO HVALA, Sneža
2018 *Železnodobno naselje Most na Soči. Razprave*, Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo.
- FL ... R
1864 Kaj je kmetijstvu koristnišu: Koze rediti ali pa odpraviti jih? *Kmetijske in rokodelske novice* 2: 10–11.
- GASPARDIS, I. K.
1913 Reja drobnice na Goriškem. *Primorski gospodar* 24 (2): 369–379.
- HEIDER, Karl
2006 *Ethnographic film*. University of Texas press.
- JANEŽ, Jože
1956 Gospodarstvo Tolminskega. V: *Tolminski zbornik: ob kulturnem tednu od 3. VII. do 10. VII. 1956*. Tolmin: Odbor za izvedbo "Tolminskega kulturnega tedna": 127–146.
- KAJZELJ, Miroslav
2011 *Bovško od doline do planine*. Ljubljana: Založba Debora.
- KANALEC, Jože
2003 *Drežnica z okoliškimi vasi: Od prve pisne omembe do konca dvajsetega stoletja*. Ljubljana: Samozaložba.
- KANCLER, Klavdija
2000 Drežniška koza. *Drobnica* 5 (4): 5–7.
- KOZJI DAVEK
1927 Kozji davek. *Edinost* 100 (52): 2.
- KRIŠTOF, Franc
1942 *Gospodarska reja koz*. Ljubljana: Ljudska knjigarna.
- KOZOROG, Edo
1988 *Analiza spremembe kulturne krajine v Trenti*. Ljubljana: Diplomaska naloga [DE.Kozorog].
- LOŽAR, Rajko
1944 *Živinoreja* V: R. Ložar [et al.] (ur.), *Narodopisje Slovencev. Del I*. Ljubljana: Klas : znanstvena knjižnica, str. 144–154
- MELIK, Anton
1950 *Planine v Julijskih Alpah*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- NOVAK, Vilko
1970 *Živinoreja*: P. Blaznik [et al.] (ur.), *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog. Zv. 1, Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Institut za zgodovino, Sekcija za občo in narodno zgodovino. 343–394.
- OJERMARK, Annica
2007 *Presenting Life Histories: A Literature Review and Annotated Bibliography*. Chronic Poverty Research Centre.
- PREPOVED KOZA NA GORIŠKEM
1893 Prepoved koza na Goriškem. *Gospodarski list (priloga Soči)* 12 (11): 163–167.
- ROSENTHAL, Gabriele
2018 *Interpretive Social Research*, Universitätsverlag Göttingen.
- RUSTJA, Josip
1925 *Gospodarska čitanka*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.

RUTAR, Simon

1882 *Zgodovina Tolminskega, to je: zgodovinski dogodki sodnijskih okrajev Tolmin, Bovec in Cerkljo z njihovimi naravnimi in statističnimi opisi*: Gorica: Devetak.

SOSIČ, Barbara

2021 Drezniška koza, snovna in nesnovna kulturna dediščina avtohtone slovenske pasme. *Etnolog* 31.

TUŠEK, Ivan

1860 Potovanje okrog Triglava.

ZBOROVANJE KOZJEREJCEV

1936 Zborovanje kozjerejcev. *Slovenski narod* 39 (187): 2.

ŽAGAR, Vojko

2017 *Tolminsko sirarstvo: tisočletna kultura*. Tolmin: Samozaložba.

AV – Arhivski viri

Arhivski vir 1: SI PANG, Pokrajinski arhiv Nova Gorica, PANG 84, Okrajni ljudski odbor Tolmin, 1940.

Arhivski vir 2: SI PANG, Pokrajinski arhiv Nova Gorica, PANG 6, Uradno glasilo okraja Gorica, 1956–1958.

Arhivski vir 3: SI PANG, Pokrajinski arhiv Nova Gorica, PANG 135, Krajevni ljudski odbor Čezsoča, 1945–1952.

SV – Spletni viri

Spletni vir 1: Sistory

<<https://www.sistory.si/>> [4. 6. 2023].

Spletni vir 2: Republika Slovenija, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

<<https://www.gov.si teme/ovcereja-in-kozjereja/>> [6. 6. 2023].

BESEDA O AVTORJIH

Dr. Metka Žan je zaključila doktorski študij Varstvo naravne dediščine. Je strokovna sodelavka Javne službe nalog genske banke v živinoreji na Biotehniški fakulteti. Vključena je v raziskovalno in strokovno delo na področju ohranjanja slovenskih avtohtonih pasem domačih živali in s tega področja avtorica in soavtorica znanstvenih in strokovnih prispevkov. Njen opus predstavlja vrednoto nacionalnega pomena in je v neposredni povezavi z ohranjanjem slovenske naravne in kulturne dediščine. Njeno vodilo je čut do avtohtonih pasem in spoštovanje do preprostih rejcev, ki so uspeli ohraniti te pasme.

Barbara Sosič je leta 1990 končala študij etnologije in angleškega jezika. Od tedaj je zaposlena v Slovenskem etnografskem muzeju, sprva v oddelku dokumentacije, od 2012 pa je kustosinja za kmetijsko gospodarstvo in promet, kjer raziskuje snovne in nesnovne vidike kulturne dediščine na področju kmetijskih panog, kot so čebelarstvo (razstava *Kjer so čebele doma*, 2018), vinogradništvo, sadjarstvo, gojenje in raba predivnic, ter znanjem in veščinam, povezanih z rejo avtohtonih pasem domačih živali. Je članica Delovne skupine Koordinatorja varstva nesnovne kulturne dediščine, kjer je za vpis v nacionalni Register pripravila več enot.

Prof. dr. Simon Horvat je zaključil študij živinoreje na Univerzi v Ljubljani (UL), Biotehniška fakulteta (BF), Oddelek za zootehniko, ter doktoriral iz genetike na Univerzi Kalifornije v Davisu. Zaposlen je na UL-BF kot znanstveni svetnik, kjer deluje kot pedagog in vodi manjšo skupino, ki izvaja raziskovalne in strokovne projekte predvsem na področju genetike domačih živali. Med njimi je njegova skupina s sodelavci objavila tudi prve študije genetske karakterizacije drezniške koze v primerjavi z drugimi alpskimi in globalnimi pasmami koz, kakor tudi v primerjavi s sorodno divjo vrsto kozorogov. Je tudi manjši rejec drezniške koze vključen v rejski program te pasme in aktiven član pašne skupnosti Bošca (Kobariški Stol).

ABOUT THE AUTHORS

Metka Žan, PhD, completed her doctoral studies in the field of natural heritage protection. She is a member of the team of Public service employees for gene banking tasks in animal science at the Biotechnical Faculty. She researches and works in the field of conservation of native Slovenian farm animal breeds and is an author and co-author of scientific and professional papers in this field. Her work represents values of national importance and is directly related to the conservation of Slovenian natural and cultural heritage. She is guided by a feeling for the native breeds and respect for the simple breeders who have managed to preserve these breeds.

Barbara Sosič, finished her studies in ethnology and English in 1990. Since then, she has been working at the Slovene Ethnographic Museum, first in the documentation department, and since 2012 as the curator for rural agriculture and transport, where she researched tangible and intangible aspects of cultural heritage in agricultural industries such as beekeeping (exhibition *Where bees are at home*, 2018), viticulture, fruit growing, cultivation and use of fiber plants, as well as knowledge and skills related to the breeding of indigenous breeds of domestic animals. She is a member of the Working Group of the Coordinator for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, where she prepared several units for inclusion in the National Register.

Prof. Simon Horvat, PhD, completed his studies in Animal Science at the University of Ljubljana (UL), Biotechnical Faculty, Zootechnical Department, and received his doctorate in genetics from the University of California, Davis. He is currently employed at UL-BF as a research scientist, where he works as a teacher and leads a small group that carries out research and professional projects, mainly in the field of domestic animal genetics. Among them, his group and collaborators published the first studies of the genetic characterization of the Drežnica goat compared to other alpine and global goat breeds and with the related wild species of ibex. He is also a small breeder of Drežnica goats, involved in the breeding program of this breed, and an active member of the pasturing community Bošca (Kobariški Stol).

SUMMARY

Cause and consequences of the restriction of goat breeding in Zgornje Posočje: As activity for survival to the restriction of breeding and symbol of local identity

On the territory of today's Slovenia, goat breeding was an essential economic activity in the past. It played a vital role in the Posočje region. Goat breeding was the most important source of income for the poorer classes of the population, as breeding other domestic animals was hardly possible due to natural conditions. Conclusions about the importance of goat breeding in the Slovenian region can be drawn from the place names formed from the word „goat“, which are the most common in Slovenia among all terms developed from names of domestic animals (Kozji vrh (Goat Peak), Kozja gora (Goat Mountain) ...). Despite the great usefulness of the goat as a domestic animal, providing excellent milk, meat, skin, etc., goat breeding was neglected for a long time. The goat often had a pejorative meaning and was called the „poor man's cow“ because of its modesty. In forestry circles, the prevailing opinion was that goat breeding should be restricted as much as possible or even eradicated because of the damage it caused. As a result, goat keeping has been accompanied by numerous legal restrictions and prohibitions over the centuries. However, even foresters have admitted that the problem is not goats but unsystematic logging, often to the point of »clear-cutting«. Restricting goat herding in this demanding environment has deprived the poor of their only means of livelihood, leading to migration and gradual depopulation of the mountain villages, as well as environmental changes in the surrounding area. Posočje is the cradle of Slovenian goat breeding and represents the original territory of the only preserved native Slovenian goat breed, the Drežnica goat. As a specific branch of the economy with great importance, goat breeding is still present in everyday life, even though there are fewer and fewer breeders in Posočje. The breeders are mostly hobby breeders and amateurs. Apart from the low population, the breed's existence is threatened because of the lack of active, professional young breeders, and recently also because of the increasing number of attacks from brown bears, wolves and jackals. Even the appearance of the disease in such a small area can lead to the extinction of the breed. Together with the Drežnica goat, whose existence remains highly endangered, the national biodiversity is also threatened, and with it the intangible cultural heritage with its network of complex knowledge, skills and values passed down from generation to generation in the families and grazing communities of the region.